

LA CONTINUÏTAT DE L'IMPERFET DE TIPUS ARAGONÈS EN CATALÀ I OCCITÀ. ELS CASOS DE LA VALL D'ÀGER I DE LA VALL D'ARAN

Aitor CARRERA I BAIGET
Universitat de Lleida

PRESENTACIÓ

Entre els parlars romànics no resulta excepcional de trobar varietats lingüístiques que, en l'imperfet d'indicatiu de la segona i tercera conjugacions, presentin —a la desinència— un aproximant bilabial intervocàlic. És aquest so, i en aquell context (que fa acte de presència —dialectalment— en l'espanyol,¹ en rètic o en dialectes itàlics com el toscà mateix),² el so que apareix en aragonès en les condicions esmentades. És en aquesta llengua que també «la terminación del imperfecto mantiene la *-b-* tanto en la primera como en la segunda y tercera conjugaciones».³ I és justament en l'àmbit aragonès que «estas formas con *-b-* de las conjugaciones *-er*, *-ir* se encuentran desde la frontera navarra hasta el Ésera y desde Bigorra hasta Bolea»,⁴ o fins i tot més enllà: «hasta la línea Almodévar-Berbegal».⁵

De les llengües romàniques que envolten el Pirineu (aragonès, català, occità), l'aragonès és l'única que té com a formes de referència de l'imperfet de la segona i

¹ Des de Salamanca, Andalusia, La Rioja, Guadalajara, Cuenca, Albacete o Madrid, fins a Califòrnia, Nou Mèxic, Perú, Argentina o Xile. Vid., per donar algunes obres de referència, Ménendez Pidal (1987: 305), Alvar i Pottier (1983: 240), Zamora (1967: 184, 331 i 338) o, posem per cas, Moreno (1996: 224).

² Sobre els dialectes itàlics o el rètic, vid., per exemple, les dades incloses a Rohlfs (1949-1953: 286-296) o el resum de Meyer-Lübke (1893-1902: 315-323). Un resum excel·lent sobre el comportament de les diferents llengües romàniques en l'imperfet d'indicatiu de les diferents conjugacions (que pot estalviar una feixuga i llarga llista de referències bibliogràfiques), es pot trobar a Pérez Saldanya (1998: 183-190).

³ Alvar (1953: 230).

⁴ Alvar (1953: 232).

⁵ Nagore (1986: 150).

tercera conjugacions formes amb aproximant bilabial intervocàlic.⁶ Però no deu ser tampoc cap secret, a hores d'ara, que allò que acabem de dir que és hegemònic en aragonès es manifesta dialectalment en les altres llengües neolatines pirinenques: català i occità. I que s'hi manifesta justament, i sobretot, en aquells dialectes d'aquelles dues varietats lingüístiques que limiten, precisament, amb l'aragonès: gascó i català nordoccidental.

És d'aquí que partim i és a partir d'aquí que fonamentem l'estudi de les pàgines següents: en la continuïtat geogràfica d'aquest tipus d'imperfet amb bilabial intervocàlica.⁷ No tant, potser, per parlar d'assumptes com el fet de considerar de natura etimològica o analògica el so consonàntic en qüestió,⁸ sinó —més aviat— per traure a la llum noves dades que hi fan referència, que toquen al domini lingüístic occità i també al domini català. Dades sortides de diverses entrevistes de tipus dialectològic a informants NORM⁹ en zones que —com veurem— limiten amb territoris on aquella labial intervocàlica és habitual (i coneguda en la bibliografia) en els imperfets de la segona i la tercera conjugacions: concretament a la Vall d'Aran¹⁰ i, a la comarca de la Noguera, a la Vall d'Àger: que ja es troba dins de l'administració del Principat de Catalunya, però que limita alhora amb les terres catalanoparlants d'administració aragonesa de la Llitera.

En un cas i en l'altre, falta encara de fer explícites moltes informacions referents a aquell so aproximant intervocàlic. Perquè, de fet, fins ara, les desinències d'imperfet de la segona i la tercera conjugacions no han rebut un interès gaire destacable ni tampoc monogràfic en cap dels dos casos. En aquest espai, doncs, intentarem de posar sobre la taula dades que segurament fins ara mai no han estat

⁶ Referencials també des del punt de vista gramatical, ja que aquestes són les formes que podem trobar a Nagore (1982: 81). No farem aquí, per cert, un inventari de totes les obres bibliogràfiques sobre l'aragonès que recullen aquestes formes. Però sí que enviarem a un altre text d'evident referència, al costat de la gramàtica de Nagore, on s'esmenta també la qüestió que ens ocupa: D. A. (1982: 66).

⁷ Aquí, per una qüestió de «referència» com la que acabem de comentar unes línies més amunt, cataloguem aquest imperfet d'imperfet «de tipus aragonès»: però no pas sense una certa arbitrariedad, ja que les formes d'imperfet en qüestió són catalanes o occitanes de la mateixa manera que són aragoneses, malgrat la diferència d'extensió territorial (en relació amb el total de cada domini) o de «referencialitat».

⁸ No volem, aquí, perpetuar encara més una discussió endèmica: ben poc tenim a aportar, des d'un punt de vista objectiu, a aquesta qüestió que no hagi estat dit. Limitem-nos a dir, doncs, que no hi ha en absolut un acord entre els especialistes. Alvar sol (1953: 230) o amb Pottier (1983: 240) considera el so labial etimològic. Menéndez Pidal (1987: 305), analògic del labial de la primera conjugació. En l'àmbit occità, Cauderan (1861: 46) ja el considerava etimològic. Lafont (1981: 15) o Coromines (1972: 153) —també a Coromines (1990: 137)—, analògic. Rohlfs (1977: 214-215) es manté veritablement en una posició ambigua, i Bec (1971b: 522), en el moment de parlar del gascó, afirma en un costat que cal referir-se a l'analogia i, en un altre —Bec (1971b: 95)—, «peut-être», a una conservació. En el cas de les gramàtiques històriques del català, en els dialectes en què apareix la labial, cal parlar d'una «influència analògica» per Moll (1952: 156), d'un «manteniment» per Badia i Margarit (1951: 350) i —altre cop— d'una «sopravvivenza» per Blasco Ferrer (1982: 148).

⁹ Per dir-ho en la terminologia usada a Chambers i Trudgill (1980: 34 i 56).

¹⁰ En total, les enquestes han estat realitzades en una vintena de pobles aranesos, on queden representats els sis terçons —o unitats administratives i geogràfiques tradicionals— de la Vall d'Aran: Pujòlo, Arties e Garòs, Castièro, Marcatoza, Lairissa e Quate Lòcs.

comentades amb relació a aquells dos territoris, a més —evidentment— de recollir les notícies limitades que, fins ara, poden fer acte de presència en la bibliografia especialitzada.¹¹ Potser no es tractarà de dades definitives ni absolutament sistemàtiques, ja que els materials recollits fins ara no ens poden dur a una total exhaustivitat des del moment que encara han de ser complementats amb noves enquestes. Som conscients, doncs, que aquest treball encara pot ser superat en un futur. Però també que, amb la superficialitat que ens precedeix, la nostra —també— superficialitat potser podrà aduir, al tema que ens ha d'ocupar, alguna cosa nova.

EL CATALÀ DE LA VALL D'ÀGER: PRESENCIA I ABSÈNCIA DE LABIAL INTERVOCÀLICA
A LA COMARCA DE LA NOGUERA

En el domini lingüístic català, la presència de labial intervocàlica en les desinències de la segona i tercera conjugacions ha estat bàsicament considerat un tret propi dels dialectes ribagorçans i pallaresos.¹² De fet, en això coincideixen els diferents manuals de dialectologia catalana: en situar la presència d'aquella labial en l'imperfet de la segona i tercera conjugacions a les comarques ribagorçanes (inclosa la Llitera) i pallareses. Així apareix en el conegut recull de Joan Veny¹³ i així es reproduïx en d'altres volumets que vénen a apropar-se —a posteriori— al treball anterior, tant en objectius com en inventari, en tant —també— que manuals de dialectologia catalana amb vocació de síntesi.¹⁴

Les dades, però, incloses en aquests manuals no coincideixen, ja, amb les que testimonien les enquestes dialectals realitzades fa cent anys per Alcover (recollides i sistematitzades per Moll),¹⁵ que localitzava la labial intervocàlica en aquelles zones, però també en d'altres comarques veïnes. Segons les seues informacions, la [β] intervocàlica fa acte de presència, amb dues possibilitats vocàliques prèvies (amb *infiltració* o no de [i] —per [e]— en els verbs corresponents a la segona conjugació) en un conjunt de localitats ribagorçanopallareses, però també en d'altres geogràficament properes. L'últim dels casos —la manca d'*infiltració*— era recollit per Alcover en un conjunt de localitats com Boí, Vilaller, Bonansa, Benavarri, Pont

¹¹ Els materials recollits a la Vall d'Àger són quantitativament menors que no pas els recollits a la Vall d'Aran (que s'acosten a les vuitanta hores d'entrevista enregistrada). És de rigor, doncs, de dir que en el cas de la Vall d'Aran potser podrem aprofundir més en certs aspectes concrets i aportar informacions força més sòlides i detallades.

¹² O, si volem, del dialecte ribagorçanopallarès, ja que potser no podem distingir, des del punt de vista estrictament lingüístic, i dins del domini català, entre un dialecte ribagorçà i un dialecte pallarès: vid. Sistac (1993: 25-26; 1998: 43). La presència de labial intervocàlica, per altra banda, també reapareix a l'altre extrem del domini, a l'Alguer, a l'illa de Sardenya, on [v] s'ha estès al condicional amb funció antihitàtica: vid. Blasco Ferrer (1984: 148-149), Perea (1999: 228-229) o Veny (1982: 114).

¹³ Veny (1982: 141 i 146-147).

¹⁴ Vid. Alegre (1991: 183 i 188), Martí (1985: 186). En algun cas, com en el de Porredon (1992), no es fa ni explícita la qüestió de la bilabial de l'imperfet de les conjugacions esmentades.

¹⁵ Moll (1929, 1930, 1931 i 1932).

de Suert i la Torre de Cabdella. El primer era localitzat a Alós, Isavarre, Esterri d'Àneu, Sort, Llavorsí, la Pobla de Segur, Tremp, Sant Salvador de Toló i Tamarit de Llitera. També, però, en llocs més meridionals o orientals com la Seu d'Urgell, Andorra, Organyà o —ja a la Noguera— Ponts, o fins i tot Balaguer, ja dins del pla de Lleida: encara que [β] ja sigui, en aquest cas, clarament residual.¹⁶

En l'àmbit nordoccidental català podem, doncs, distingir —d'entrada, i segons les dades d'Alcover i de Moll— dues zones segons hi hagi presència prèvia a la bilabial intervocàlica de [e] o de [i]. En el primer cas, grosso modo, cal parlar d'una àrea que prendria bàsicament les comarques de l'Alta i Baixa Ribagorça, així com la part més occidental del Pallars.¹⁷ En el segon, d'una zona formada per la resta del Pallars i la Llitera.¹⁸ Però, a més, les valls d'Andorra, l'Alt Urgell¹⁹ i —a grans trets— punts que arribarien fins a les zones més orientals i meridionals de la comarca de la Noguera, que seria testimoni de la clara continuïtat geogràfica que devia existir, en la seqüència [iβ] dels imperfets de la segona, entre les zones pallareses i lliteranes.²⁰

L'aparició de [β] en les condicions explicitades, doncs, si som fidels a les dades alcoverianes, ha de quedar vinculada a d'altres territoris que vagin més enllà del Pallars i de les comarques ribagorçanes, i ha de prendre també les comarques veïnes d'Andorra, l'Alt Urgell i, fins i tot, la Noguera. Tanmateix, malgrat aquestes dades, la bilabial no només deu ser recessiva avui —que n'és— en les comarques pallareses, sinó que —en el nivell territorial— ha cedit el pas a les formes del pla de Lleida a l'última comarca esmentada, on devia ser majoritària temps enrere. De tal manera que, si Alcover localitzava fins i tot a Balaguer exemples de [β], avui ha desaparegut completament en aquella ciutat (que pot haver irradiat el seu comportament cap a d'altres poblacions de la mateixa demarcació). I això sembla consolidar-se a la resta del territori d'aquesta comarca, tot i que en un passat recent no manquin testi-

¹⁶ Formes com *podiva*, corresponent a l'imperfet d'indicatiu de *poder*, són localitzades a Balaguer per Moll (1932: 62). El cas és que, quantitativament, ja deuen ser majoritàries en aquesta població i en aquell recull, però, les formes sense [β].

¹⁷ Funcionen segons el sistema ribagorçà, sembla, les valls del Flamicell i del Bòsia, a més de Castissent, i la zona administrativament pallaresa de la Terreta. Almenys això és el que es diu a Coll (1991: 18 i 27), ja que potser l'última zona no tindria només una única solució segons Tort (1992: 451). Sobre la Terreta, vid. també Haensch (1980: 224), que s'ocupa de la zona d'Areny de Noguera.

¹⁸ Almenys la seua major part, perquè si bé Veny (1982: 147) afirma que a la Llitera «els de la 2ª i 3ª conflueixen en *iva*», i si bé al treball sobre Tamarit dels Carpi (1981: 82, 84, 86, 88 i 90) això es confirma per la capital comarcal catalanoparlant, la seqüència [e,] apareix a la zona més occidental i, ja per la part septentrional, a Estopanyà: vid. Giralt (1998: 240 i 246).

¹⁹ A les valls d'Andorra, l'imperfet amb labial intervocàlica de la segona i la tercera és testimoni recentment a Riera (1992: 137). Pel que fa a l'Alt Urgell, Alcover (1918-1919: 234) ja es referia a Organyà, després de parlar de l'imperfet de la primera conjugació, dient que en «les altres conjugacions és en *-iβε, -iβes, -iβe, -ibom, -ibow, -iβen*».

²⁰ Alcover va anotar formes amb [β] intervocàlica no només a Balaguer, posem per cas. També en d'altres localitats com Pradell de Sió, que es troba al límit amb la comarca de l'Urgell: vid. Perea (1999: 103). Ja amb la indicació següent sobre aquest tipus d'imperfet amb labial intervocàlica: «just elze conserven qualque poch; els vells, la gent granada».

monis —més enllà del recull de flexió verbal de Moll— que s'encarreguin de situar en diferents indrets de la Noguera el so [β] intervocàlic.²¹

De totes maneres, malgrat l'anivellament, i resseguint algun dels territoris de la Noguera, podem posar totalment en dubte el fet que el Montsec, barrera administrativa entre el Pallars i la Noguera, constitueixi efectivament una isoglossa entre presència i absència de [β] en els imperfets de la segona i la tercera conjugacions, com ja s'ha dit en algun lloc.²² I podem localitzar, encara en els nostres dies, tot i que sigui en fase absolutament decadent, el so [β] intervocàlic en els imperfets de la segona i tercera conjugacions en alguna de les zones d'aquesta comarca. La Vall d'Àger n'és l'exemple, ja que, pel seu relatiu isolament geogràfic, deu ser un dels últims territoris de la Noguera que pot encara permetre de sentir aquell so en les desinències esmentades.

En les relativament recents enquestes de Martí destinades a l'*Atlas lingüístic del domini català* ja només es localitzen a Àger —en el cas concret del verb *llegir*— formes com *ll[i]gia*, *ll[i]gies* o bé *ll[i]gíem*.²³ Això s'oposa ja a les dades de Griera de l'*Atlas lingüístic de Catalunya*, que registrava a Àger formes com *cosi[β]a* o *dormi[β]a*.²⁴ I també al treball costumista del notari Joan Porcioles, de finals del segle XIX, que recollia també alguns dels trets dialectals propis dels agerencs, on s'esmenta: «Los verbs acabats en *re*, *er* o *ir* fan lo pretèrit d'indicatiu en *iva*, verbi-gràcia: *crehiva* per *creya*, *voliva* per *volia*, *sortiva* per *sortia*». ²⁵

Podríem pensar, per les informacions de Martí, que l'amenaça de mort de les formes amb [β] ha estat acomplerta. Però insistim-hi: aquesta amenaça, malgrat ser absolutament real, no ha arribat encara a la seua culminació. [β], encara que no sigui d'aparició sistemàtica, sobreviu a la Vall d'Àger. I si ho fa a través d'alguns parlants concrets, sembla que sobreviu també, de manera especial, en alguns contextos determinats més que no pas en uns altres.²⁶ Per les dades que tenim a l'abast (que no deixen de ser poques i parcials, encara), podríem arriscar-nos a dir que algun dels contextos on el so [β] es manté més fermament és potser en aquells imperfets que no han desplaçat l'accent a l'arrel després de la caiguda d'una antiga [z]

21 És el cas, per exemple, del Mig Segre. La presència de la labial en els imperfets de la segona i tercera conjugacions és recollida també a Alcover (1918-1919: 232) i a Montanyà (1910: 207) en referència a Ponts. Ja hem esmentat, també, en la nota anterior, el cas de Pradell de Sió.

22 Vid. Coll (1991: 19). Allí s'afirma: «La barrera del Montsec, en canvi, sí que marca bona colla d'isoglosses fonètiques (*pujo-puio*), morfològiques (*volia-voliva* [...])».

23 Martí (1970: 83).

24 Griera (1923-1964: 553 i 667).

25 Porcioles (1899: 40).

26 Cosa que no evita, però, que es puguin arribar a localitzar a Àger fins i tot algunes formes d'imperfet amb la desinència [-je] per la segona conjugació, paral·leles a les que es poden trobar en alguns llocs del pla de Lleida i fins més enllà, amb la vocal temàtica semitancada. Vid. Alcover (1918-1919: 238), Arqués (1910: 45 i 66), Cubells (2001: 62), Solans (1990: 212).

(< -D-, -CE), a diferència del que passa en bona part del domini català²⁷ o —més estrictament— del subdialecte lleidatà.²⁸ A Àger, dit d'una altra manera, les formes autòctones d'imperfet de verbs com —per exemple— *caure* o *coure* resulten ser [ka'i,e] o [ko'i,e], amb una situació de hiatus segurament determinant perquè es produeixi la conservació en qüestió.²⁹

No afecta, però, el que venim de dir, a tots els verbs amb aquelles consonants etimològiques, ja que a Àger sembla que també s'han produït formacions analògiques com les que es poden donar en zones ribagorçanopallareses que eviten aquella situació de hiatus que acabem de comentar. Formes —corresponents, per exemple, al verb *fer*— del tipus *feva* (en el cas de la primera persona) han estat localitzades en els parlars catalans de l'altre costat de la Noguera Ribagorçana o bé del nord del Montsec, com Alós d'Isil, Isavarre, Esterri d'Àneu, Boí, Llavorsí, Vilaller, Tamarit, Bonansa, Andorra, la Torre de Cabdella, la Pobla de Segur, Pont de Suert, Organyà o Sant Salvador de Toló. I són aquestes mateixes formes les que devien ser usuals a la Noguera temps enrere, en la mesura que han quedat també anotades a Ponts, Artesa de Segre i Balaguer (malgrat que, avui, siguin allí ben difícils de rastrejar).³⁰ *Feva*, de fet, és forma també d'Àger, i quan cedeix el pas a una altra forma (via caiguda de la consonant intervocàlica i tancament de la vocal en hiatus) ho fa en benefici de *fia*,³¹ que també es present en d'altres llocs on es produeix manteniment de labial intervocàlica.³² D'altra banda, sembla que avui s'imposa, en el català d'Àger, la forma *dia*, paral·lela a les del pla de Lleida,³³ però això no deu ser res més

27 Bàsicament en tot el domini excepte —a grans trets: caldria aprofundir en zones i casos concrets— el País Valencià i les terres de l'Ebre: vid., per exemple, Moll (1952: 155) o Massip (1989: 64-68). O també en altres punts laterals com els que, més al sud de la Llitera, es poden trobar sota administració aragonesa: vid. Galan i Moret (1995: 60) o Quintana (1987: 175-176), posem per cas.

28 Vid., per exemple, Pérez Saldanya (1998: 192) o Badia i Margarit (1951: 350). El lleidatà i d'altres subdialectes propers, com el de la Conca de Barberà, tendeix a l'endarreriment de l'accent en imperfets amb ['i] desinencial en hiatus amb la vocal precedent després de la desaparició de [z] (< -D-, -CE) fins quan aquesta és [o]. [ko'ie] resulta, doncs, [koje] (i després [koe]). Quan no tenim -D-, -CE, sinó -V- o -B- es produeix el mateix fenomen després de la desaparició de la consonant: [plo'βie] > [plo'ie] > [ploje] (i després [ploe]). A més dels llocs esmentats en aquesta mateixa nota, vid. Plaza (1996: 146).

29 Hiatus, però, que tampoc no ve a ser totalment efectiu en tots els casos, ja que també es poden sentir formes com [ko'ie].

30 Vid., sobre l'imperfet del verb *fer* i les diferents possibilitats que es poden trobar al llarg i ample del domini català, Moll (1932: 36).

31 Les dos formes són recollides ja per Porcioles (1899: 40): «Lo verb *fer* lo fa en *eva* o *ia*, verbi-gracia *feva fia* per *feya*».

32 I que també s'oposa a les formes pròpies del pla de Lleida ['feja] o ['fea]. ['fia] i les formes corresponents a d'altres persones apareixen també a la Llitera, posem per cas: vid. Carpi (1981: 97) o Giralt (1998: 245). Formes homòfones fan també acte de presència al Baix Cinca, al Matarranya o bé ja dins del País Valencià: vid. Galan i Moret (1995: 60), Moll (1931: 36) o Quintana (1986: 47; 1987: 177). Però ja no sempre han de tindre necessàriament la causa en la caiguda d'intervocàlica a partir de *feva*, sinó en un analògic *fea* com el que comenta Pérez Saldanya (1998: 193-194), que sí que després també tancaria la seua vocal tònica i que es deu poder localitzar al pla de Lleida, en valencià o en el català de les terres de l'Ebre. Per a l'inventari i distribució de formes i zones geogràfiques esmentades, vid. Moll (1932: 36) o Massip (1989: 66). L'estadi *fea*, previ a *fia*, és recollit per Moll (loc. cit.) a Tamarit de Llitera.

33 Vid. Moll (1932: 18).

que simple desaparició de [β] de la forma [ˈdiβa], comuna a la dels parlars ribagorçans i pallaresos, que també és forma agerenga i testimoniada ja en les respostes de l'*Atlas lingüístic de Catalunya* de Griera.³⁴

En resum, doncs, i encara que sovint calgui espigolar aquí i allà entre formes verbals, una conclusió s'imposa: els imperfets amb labial intervocàlica, malgrat la recessió que han patit en els darrers temps a la comarca de la Noguera, devien ser d'ús força generalitzat no fa pas gaire temps. I Àger, en aquest aspecte, representa un dels últims bastions d'aquell tipus d'imperfet al sud del Montsec i a l'est de la Noguera Ribagorçana, ja que encara hi sobreviuen, encara que sigui cada vegada —per dir-ho així— més tímidament. Algun cop s'ha parlat, en fer referència a les comarques nordoccidentals del domini català, de dos tipus de zones: les menys permeables a les innovacions i les més permeables. El Pallars, les zones ribagorçanes i la Franja de Ponent entrarien en les primeres, mentre que la vall del Segre en el segon grup.³⁵ La Vall d'Àger, doncs, seria al mig. Ni zona ribagorçanopallaresa ni conca del Segre. Ni més permeable ni menys permeable. Ni carn ni peix. Ben mirat, això s'adiu perfectament amb els imperfets amb labial que ens ocupen. Potser no hi són tan vius com en el ribagorçanopallarès, on ningú no dubta de situar-los. Però potser no hi són tan morts com en lleidatà. Això últim, de fet, és el que hom oblida sovint. Tal volta, vaja, perquè ho desconeix. O perquè no es té present que fronteres administratives i isoglosses no cal que segueixin, necessàriament, un mateix camí.

L'OCCITÀ DE LA VALL D'ARAN

Presència i absència de labial intervocàlica

Avui la major part de l'aranès participa del que és gairebé general en el gascó més sudoccidental, en el pertanyent —grosso modo— als departaments francesos de Nautà Garona i Arièja: l'absència de labial intervocàlica en la part desinencial dels imperfets d'indicatiu de la segona i tercera conjugacions.³⁶ La gran part de l'Aran, doncs, i els territoris gascons veïns, s'acosten a l'occità de l'est de la Garona³⁷ i s'allunyen alhora de la resta del gascó, on la presència de labial intervocàlica (com a [β] o [w])³⁸

³⁴ Griera (1923-1964: 646).

³⁵ Vid. Sistac (1998: 48).

³⁶ Vid. Allières (1971a: 1686-1687). Vid. també Ronjat (1930-1941: 173 i 271).

³⁷ En l'occità de l'est de la Garona les formes d'imperfet de la segona i tercera conjugacions apareixen habitualment sense labial intervocàlic desinencial. Tot i això, no és estrany de trobar, de manera dispersa, alguns illots que disposin d'aquell so en aquelles condicions. Segons Grénier (1950: 26), per exemple, «dans l'extrême nord des parlers marchois on trouve la forme *viveva*. Ces formes d'imparfait en *eva* y sont particulièrement répandues». En niçard, posem per cas, el so consonàntic bilabial apareix, com si es tractés d'un fenomen invers al que es pot localitzar en zones del Deufinat per la primera conjugació que testimonia Ronjat (1930-1941: 238), a la primera i segona persones del plural de la segona i tercera conjugacions (-*iavam*, -*iavatz*, com -*avam*, -*avatz* de la primera conjugació), però no pas en les altres: vid. Toscano (1998: 91).

³⁸ Vid., sobre els resultats [β] o [w], més que no pas Rohlfs (1977: 128), Bourciez (1967: 303), Luchaire (1879: 255-256) o —sobretot— Bec (1968: 128).

està prou estesa en la tercera conjugació³⁹ i gairebé fixa en la segona.⁴⁰ La major part de l'aranès, en relació al seu grup dialectal, només presenta alguna especificitat de tipus fonètic que no li és ni exclusiva. Concretament, el manteniment d'un so [i] en hiatus que en altres llocs ha perdut la tonicitat en benefici de la vocal que el segueix (i, per tant, compareixen unes desinències, incloses les personals, *-ia*, *-ies*, *-ie*, *-íem*, *-íetz*, *-ien*).⁴¹ Aquell so [i], en el gascó sudoccidental, ha esdevingut [j], i ha donat com a producte unes realitzacions [jo] (o també [je] en el cas del luixonès veí)⁴² força generalitzades, possible penetració llenguadociana. [i] en hiatus només és en l'aranès de què parlem i en alguns indrets veïns que entren a l'Estat francès —«au s et au sò de la Gascogne toulousaine», en paraules d'Allières—,⁴³ a més d'algun altre de dispers,⁴⁴ que conserven —per dir-ho així— un estat fonètic més conservador.⁴⁵

Parlem, per norma, de la major part de l'aranès. Perquè, de fet, l'imperfet d'indicatiu amb [i] en hiatus a la segona i tercera conjugacions no és pas precisament general en tot l'occità de l'Estat espanyol. Malgrat el que es pugui creure a partir d'obres més o menys lingüístiques com les d'Ademà, que només recull les desinències amb el hiatus esmentat,⁴⁶ el cert és que en aranès pot arribar a aparèixer, en un espai territorial concret, la labial intervocàlica en l'imperfet de les conju-

39 Quan fem referència ara a la segona conjugació, ens referim als verbs amb vocal temàtica *i*; ens referirem als verbs amb *e* en parlar de la segona, segons el model gramatical occità.

40 Vid., altre cop, Allières (1971a: 1686-1687). L'àmbit més reduït de la labial en la tercera conjugació ve causat per l'existència d'un imperfet que en alguns treballs com el de Grosclaude (1977: 59) apareix catalogat com a «type court occidental», que territorialment pertany sobretot al Biarn i les Lanes, i que es caracteritza per desinències monosil·làbiques del tipus *-í*, *-ès*, *-è*, *-èm*, *-ètz*, *-èn*. D'aquestes desinències especials d'imperfet, se'n pot trobar informació a Bec (1971b: 521; 1973: 172), Birabent i Salles-Loustau (1989: 90), Bouzet (1975: 35), Darrigrand (1974: 56), Grosclaude i Nariò (1998: 53, 56, 58 i 60), Luchaire (1879: 240), Poujade (1993: 25) o Rohlfes (1977: 214).

41 Tot l'occità de la Vall d'Aran, com la majoria del català, tanca A posttònica en [e]: i aquest comportament fonètic penetra en el territori occità de l'Estat francès, on es manifesta amb més o menys intensitat i afecta més o menys casos d'A posttònica segons l'indret. El pas a [e] continua sent general si travessem el Portilhon en direcció a la vall de Luishon, i no és desconegut vers l'oest. En canvi, ja trobem manteniment d'A, amb la típica articulació occitana de labial velar semioberta o semitancada, gairebé un cop travessada la frontera estatal Garona avall. Ja Sarrieu (1902: 13), a principi de segle, comentava el «passage des finales latines -AT, -AS, -ANT à -e, -es, -en qui classe le canton de Luchon avec les vallées de Louron et d'Aure (jusqu'à Rebouc, canton de Labarthe de Neste) [...] et la vallée d'Aran». El mateix Sarrieu (1906: 13) recordava, en un altre indret, que «le parler de St.-Béat termine comme ceux de la Plaine en -ò, -ès, -èn les mots terminés en luchonnais en -e, -es, -en (du latin -AT, -AS, -ANT)». Sobre la qüestió de l'A posttònica en aranès i en gascó, vid. Coromines (1990: 125), que recull les dades de l'*Atlas linguistique de la Gascogne*, i Rohlfes (1977: 126).

42 [je] —i no pas [jo]— en la mesura que, com hem dit en la nota anterior, el luixonès realitza —com l'aranès, i també amb l'excepció de la primera persona del singular— [e] les A posttòniques: cal pensar, doncs, en un procés [ia] > [ie] > [je]. Al poble luixonès d'Artiga, ja al límit amb la Vall d'Aran, sembla que hi podria haver [i] tònic contra el comportament general del seu subdialecte: vid. Sarrieu (1902: 389 i 434) i Sarrieu (1903: 391).

43 Allières (1971b: 88). [i] en hiatus pujaria de la Vall d'Aran cap al nord per anar després cap a l'oest, agafant les poblacions administrativament franceses de Mèles, Orda i Arguenòs, i deixant el tipus en [j] de Luishon isolat de la resta de tipus en [j] dels departaments francesos de Nauta Garona i Arièja.

44 Llocs propers a la Vall d'Aran que mantindrien [i] tònic serien, a més dels esmentats en la nota anterior, els illots de Bossan o del massatès: vid. Allières (1971b: 88), Deledar i Poujade (1992: 41-42 i 44), Deledar (1995: 26) o Laurent (2000: 29). [i] també apareix en donezanès i en altres punts del domini occità. Sobre això, vid. Bec (1973: 117), Lafont (1981: 14 i 17), Martin i Moulin (1998: 157), Poujade (1993: 26), Poujade (2000: 34) o Ronjat (1930-1941: 171-172, 228 i 230).

45 «La lenga anciana fasià lo radical -i- tonic; dins la lenga moderna l'accent s'es desplaçat sus la desinència e lo radical s'es consonificat»: Alibèrt (1976: 103).

46 Vid. Ademà (1966: 35-37).

gacions esmentades. La zona aranesa que presenta aquell so consonàntic com a desinencial queda completament aïllada de la resta de terres gascones amb el mateix comportament, i —al mateix temps— posa de manifest una continuïtat geogràfica —més que no pas un contagi—⁴⁷ amb les zones catalanes veïnes, ja que l'àrea aranesa que ens interessa és —justament— la que ocupa la capçalera de la vall: la que tradicionalment ha tingut més vincles amb el Pallars Sobirà.

Per Coromines, eren els pobles més alts del terçó de Pujòlo els que presentaven aquella bilabial. Ell mateix posava com a exemple les localitats de Montgarri —avui deshabitada, tradicional pas cap a Alós d'Isil—, Bagergue i Unha.⁴⁸ Això, combinat amb les dades de Griera, que trobava formes sense aquell so consonàntic a Arties i Gessa,⁴⁹ ens duria a pensar que la isoglossa entre la presència i l'absència de labial se situaria entre el darrer poble esmentat i Unha: més o menys, a l'alçada de Salar-dú, que —situat a poca distància de la darrera localitat esmentada— disposaria ja d'aproximant intervocàlica en les desinències d'imperfet de la segona i tercera conjugacions segons les informacions recollides per Winkelmann.⁵⁰

Tots ens mena, per tant, a considerar que és estrictament al terçó de Pujòlo (i potser no encara en tota la seua totalitat: perquè Gessa n'hauria de quedar fora) que fa acte de presència el so [β]. Però no resulta ser exactament així. La labial intervocàlica baixa Garona avall i sobrepassa el límit dels terçons de Pujòlo i Arties e Garòs, i pot arribar a la mateixa alçada que pot aconseguir la realització [β] de -b- i -v- intervocàliques llatines, fins a Garòs com a localitat extrema.⁵¹ En cas que es tracti d'un verb de la segona conjugació, amb un so vocàlic [i] previ; en cas que sigui de la tercera, amb [e]:⁵² una distribució fins a cert punt sorprenent, perquè es diferencia del comportament de les terres catalanes pallareses que també presenten labial desinencial (amb qui tradicionalment el Naut Aran ha tingut més contacte) i s'apropa al model que podríem catalogar —dins del domini català— de ribagorçà.

Tenim, doncs, en l'aranès més enlairat, seqüències [-eβ]- i [-iβ]-, respectivament, per als verbs de la tercera i segona conjugació:⁵³ tret —això sí— d'algunes

⁴⁷ Coromines (1990: 137) parla, justament, de «contagi».

⁴⁸ Coromines (1990: 137).

⁴⁹ Griera (1973: 544 i 659).

⁵⁰ Vid. Winkelmann (1989: 368-369 i 372-373).

⁵¹ L'aranès presenta dues solucions diferents com a resultat de -b- i -v- intervocàliques llatines: com el gascó de l'Estat francès, [w] apareix als terçons de Quate Lòcs, Lairissa, Marcatosa i Castièro; [β], per la seua banda, a Pujòlo. Entre aquestes dues zones, el terçó d'Arties e Garòs vacil·la entre les dues solucions esmentades, tenint adés [w], adés [β]. Sobre aquesta qüestió, les informacions bibliogràfiques són sovint inexactes. En tot cas, però, vid., per exemple, Coromines (1976: 12; 1990: 13), Comission (1982: 23; 1999: 8) o Winkelmann (1989: 174-178). Sobre el gascó de l'Estat francès, podeu consultar el tractament monogràfic de Bec (1968: 128-135).

⁵² I això ja ve a coincidir amb el que recull Coromines (1990: 137) o amb formes com el *correven*, corresponent al verb *córrer*, de la tercera conjugació, que figura a Winkelmann (1989: 368-369 i 372-373) per Bagergue i Salar-dú.

⁵³ Només recollim alguns casos esporàdics de [-i]- a la tercera conjugació al terçó de Pujòlo en més de quinze hores d'entrevista. De moment caldrà pensar que, justament, no són altra cosa que això: casos esporàdics sense sistematicitat.

excepcions remarcables que es poden atansar —en inventari— a les excepcions que ja han estat referenciades en altres punts relativament propers on també hi ha presència de labial en la desinència de l'imperfet d'indicatiu de la segona i tercera conjugació,⁵⁴ excepcions identificables amb una minoria determinada de verbs, on apareix el so [i] en hiatus propi de la resta de la Vall d'Aran.⁵⁵ O potser no és que tinguem, només, *-eva* o *-iva* (per donar exemples de la primera persona del singular), sinó també formes amb [w] intervocàlica *-eua*, *-iua*: realitzacions que, fins ara, mai no han estat testimoniades per a l'aranès —sí per a la resta del gascó—⁵⁶ i que poden fer acte de presència en el terçó on hi ha vacil·lació de [w] i [β] per -B- i -V-llatines, el d'Arties e Garòs (on, resumint, podem arribar a sentir *-eva*, *-iva*, *-eua*, *-iua* o bé *-ia*). Si més no, a Arties, població lingüísticament més pujolenca i —per tant— amb més tendència a la labial intervocàlica desinencial.

De la bilabial a la prepalatal

Coromines, en referir-se als imperfets de la segona i tercera conjugacions amb labial desinencial, feia esment de formes com *vedeja* o *didege* recollides en poblacions del Naut Aran com Tredòs, Montgarri, Unha o Gessa,⁵⁷ formes on sembla com si la teòrica desinència amb aproximant bilabial hagués estat canviada per una altra amb un so prepalatal fricatiu sonor. Per explicar-ne unes de tant extraordinàries, Coromines fa recurs, justament, a unes altres formes d'imperfet que li resulten també excepcionals, les de l'imperfet del verb *hèr*.

En bona part de la Vall d'Aran trobem un paradigma *hèja*, *hèges*, *hège*, *hègem*, *hègetz*, *hègen* (amb [ɛ] i fricativa prepalatal en tots els casos), únic paradigma que recull Ademà⁵⁸ i paradigma que certament podem catalogar de «tout à fait, originale»,⁵⁹ ja sobretot pels motius que fa explícits Joan Coromines:

La fonètica gascona oposa una impossibilitat rotunda a tal descabdellament del ll. FAC(I)EBA, oc. ant. *fazia*. Calia esperar *hadia*, *-ies*, *-ie*, etc. I realment així ha estat però només en els dos p. extrems, *Cnj* i *Ba*.⁶⁰

54 A la Llitera, posem per cas: vid. Giralt (1998: 244).

55 Seguint les dades de Moll (1929) fins a Moll (1932), fa l'efecte que alguns d'aquests verbs —com *auer* o *aver*— es repeteixen com a excepció en l'àmbit català que té labial a l'imperfet de totes les conjugacions. Sembla, al Naut Aran, un fenomen més aviat corrent en els verbs de la tercera conjugació amb *-er* tònic, com *poder*, *caler*, *soler*, diríem que *voler* —ja en l'imperfet *volie* a Tredòs per Winkelmann (1989: 374-375)— o —almenys localment— *saber*, i el fenomen en podria agafar —tal volta— algun altre que cau fora d'aquest grup. Els materials indiquen que les possibles excepcions no deuen estar relacionades —ni de lluny unívocament— amb el fet de tindre un verb un radical amb un element labial: recollim, per exemple, *beveve*, com a tercera persona del singular de l'imperfet de *béver*.

56 Vid. Allières (1971a: 1686 i 1687): en la tercera conjugació, més que no pas *-[ew]-*, en gascó de l'Estat francès, s'ha recollit una seqüència amb vocal semioberta, com la que apareix en els imperfets de tipus «curt» anotats més enrere.

57 Coromines (1990: 144 i 159).

58 Ademà (1966: 37).

59 Winkelmann (1986: 107).

60 Canejan i Bausen, a la part baixa de la Vall d'Aran. Coromines (1990: 138).

Canejan i Bausen presenten l'arrel *had-* en l'imperfet,⁶¹ tan estesa en territori gascó de l'Estat francès (així o amb l'equivalent *has-*),⁶² que «représente le type roman classique»⁶³ i que trobem —amb les variacions fonètiques pertinents— en l'arrel *fas-* del llenguadocià i altres dialectes occitans.⁶⁴ I «la impossibilitat» d'un resultat tipus *hèja* a partir d'una base *had-* fa que Coromines doni una importància capital a aquell paradigma amb prepalatal fricativa intervocàlica, amplement majoritari en territori a la Vall d'Aran, dominant a tota la comarca tret de Canejan i Bausen i —sembla— el terçó de Pujòlo,⁶⁵ on s'han desenvolupat unes formes analògiques amb [β] —*hèva, hèves, hève...*,⁶⁶ no recollides per Coromines— que coincideixen dins de l'àmbit gascó amb «les paradigmes des Hautes-Pyrénées, d'une portion de la Haute-Garonne relativement proche du Val d'Aran, et de Castillon-en-Couserans (Ariège)».⁶⁷

Segons Coromines, les formes *hèja, hèges...* no són altra cosa que formes «acatalanades»,⁶⁸ sortides del català *feia, feies...* amb adaptació a la fonètica gascona,⁶⁹ cosa

61 Cal validar la informació de Coromines, i esmenar la de Winkelmann (1986: 107), que dona només Bausen com a població amb l'arrel *had-* en l'imperfet de *hèr*. És errada també l'afirmació d'Allières (1970: 140) que assegura que el tipus *hèja, hèges...* és «en usage à Canejan et Viella». Les formes de Canejan són *hadia, hadies...*, amb facultativa aspiració audible. No deixa de ser curiós, per altra banda, a partir del fet que Ademà només reculli formes amb prepalatal a l'hora d'establir la conjugació de *hèr*, que ell mateix, en el moment de posar per escrit *Era Cançon dera Oelhèra* de Joan Benosa, un poeta de Canejan, reproduceixi la forma de segona persona *hadies*: vid. Ademà (1966: 73).

62 Vid. Allières (1971a: 2054; i també 1971b: 150). De fet, les formes del tipus *hadia, hadies* continuen després de la frontera política: «il est bien attesté [...] entre Arguenos et Ourde», per bé que «autour du Val d'Aran, à Melles et Luchon, apparaît un étrange phénomène de rotacisme qui rend cet IMP absolument identique au conditionnel du même verbe: *haria -es -e...* à Melles, *harjò -jés -jé...* à Luchon» per economia del sistema: Allières (1970: 141). Ja Sarrieu (1904: 145-146) comentava, fa quasi cent anys, que «*hazyá ou *hadyá, qui a dû exister, a été remplacé par *haryá*, d'où *haryó*». Un possible *harie* per a Canejan apareix a Winkelmann (1989: 314).

63 Allières (1970: 141).

64 Vid., per exemple, Poujade (1993: 50) o Sauzet i Ubaud (1995: 111).

65 Per Allières (1971b: 158), que recull una forma estranyíssima amb seqüència [ʼaj] prèvia a la prepalatal a Aubèrt, l'imperfet del tipus *hèja* «est resté ignoré du "Pujòlo"». Per Coromines (1990: 165), però, aquest imperfet seria conegut en aquell indret. No en localitzem, tanmateix, més que alguns casos esporàdics al terçó més oriental de la Vall d'Aran, que ben bé podrien respondre a una voluntat conscient d'anivellament amb l'aranès majoritari.

66 Que ja consten a Winkelmann (1986: 107) i Allières (1970: 141). Aquest últim explica (loc. cit.) el fenomen analògic: «sur le thème monosyllabique (*h*)Â- [...] viennent s'ajouter les suffixes d'IMP» amb [ʼ]. Una cosa similar es comenta també a Allières (1971b: 158): «en vertu de la proportion» [kan'ta] / [kan'taw]-, [bas'ti] / [bas'tiw]- (o, vaja, [bas'ti?]-), tenim *hèr/hèu-*, o *hèv-*, a l'imperfet.

67 Allières (1970: 141). Vid. també Allières (1971b: 155 i 158). Bec (1959: 28) també parla d'una forma d'imperfet que ell considera rara (*hèvi, hèvas, hèva...*) i que és paral·lela a les formes pujolenques que comentem. Rohlfs (1977: 214) la recull ja a Varetja, i Birabent i Salles-Loustau (1989: 90) la localitzen a la Bigòrra.

68 Coromines (1990: 147).

69 «Que aquí hi ha una invasió de la forma catalana *feia*, és [...] una conclusió que en tal cas s'imposa. Invasió antiga, potser ja de la fi de l'E. Mj.»: Coromines (1990: 138). Coromines fonamenta la seua teoria en el pas corrent en aranès de [j] intervocàlica a fricativa prepalatal sonora, i repeteix els seus plantejaments en algun altre lloc. A Coromines (1976: 8) podem llegir: «S'ha produït fins i tot algun cas escadusser, i ja antic, de penetració morfològica, com la dels antics imperfets d'alguns pocs verbs irregulars com *feia* i *veia*, que allí s'han tornat, amb adaptació parcial a la fonètica gascona, *hège, vège*, substituint les formes genuïnes *hadie, vedie*, que avui només es conserven en els pobles aranesos del capdavall». Diguem, d'entrada, sobre alguna de les dades de Coromines, que si *veir* ha de contindre prepalatal desinencial, serà més aviat *vedege* que *vège*. I que *vedie* no és, en absolut, forma restringida als pobles aranesos «del capdavall».

que d'entrada no va ser acceptada per Allières⁷⁰ ni tampoc per Winkelmann.⁷¹ A partir d'aquí, Coromines anuncia que, analògicament, «a bona part de *Puj* s'ha descabdellat *-eja* com una veritable desinència abraçant-hi la *é* i tot, dins del cos desinencial».⁷² Però no deixa de ser curiós, en certa manera, que sigui justament a Pujòlo —on hi ha *hèva* per *hèja*— on l'element prepalatal s'hagi estès a d'altres formes imperfectives més enllà de les de *hèr*.⁷³ I tampoc no deixa de ser-ne, per altra banda, que calgui parlar d'una adaptació d'un *feia*, *feies*, trobant-se com es troben —com ja va avisar Allières en un primer moment— formes d'aquest tipus, en el domini català, ben lluny de la Vall d'Aran.⁷⁴

Tot plegat ens mena, de fet, a replantejar la qüestió de la genuïnitat o importació de les formes amb prepalatal. Malgrat que Coromines insisteixi en el fet que *hèja*, *hèges*, *hège*... tenen un origen forani, sembla necessari de recórrer a una explicació on es consideri aquell paradigma com una formació de base autòctona. De ben segur que no cal partir del clàssic *hadia*, *hadies*, *hadie*..., sinó d'una formació analògica, com la que ha donat *hèva*, *hèves*, *hève*... a Pujòlo. Es pot sortir, per exemple, d'algunes formes com les que apareixen en indrets no gaire allunyats del domini gascó, on —a l'imperfet de *hèr*: o *har*, vaja— trobem formes del tipus —expressant-ho en la tercera persona del singular— *haiá* (abans *haia*: *ha(r)*- amb la desinència de l'imperfet *-iá*, prèviament *-ia*), que en aranès seria —havent-hi *hèr*— **heie*. Això, de fet, seria ja una base de cara a un *hège* que abans hauria d'haver estat **hèie*, però implica —d'entrada— un retrocés d'accent pel qual caldria buscar alguna explicació, com la que lligaria **heie* a l'imperfet del verb *èster* i a formes del tipus *ère*⁷⁵ o a certs retrocessos accentuals de l'aranès o d'altres dialectes gascons.⁷⁶

El fet, resumint, és que caldria disposar d'una hipotètica desinència **-èie*. Desinència que pot recordar a un esquema similar, en el nivell fonètic, a *-eve*. Però,

⁷⁰ Vid. Allières (1970: 141).

⁷¹ Amb la voluntat de seguir Allières bo i desmarcant-se de Coromines, Winkelmann (1986: 107) afirma que el tipus *hèja*, *hèges*... «pourrait être le résultat de plusieurs processus phonétiques à partir de la forme classique *hadia*. Cette hypothèse me paraît plus concluante que l'explication donnée par M. Coromines qui y voit une pénétration morphologique ancienne de la forme du catalan standard *feia*».

⁷² Coromines (1990: 138).

⁷³ Acceptar l'expansió des de Pujòlo mateix del so prepalatal a partir de *hèr*, doncs, només ens pot menar a dos camins: o al fet d'acceptar que l'expansió del prepalatal data ja d'un moment anterior a l'aparició, a Pujòlo, de les formes analògiques *hèva*, *hèves*, o bé a considerar —d'entrada— que *hèja*, *hèges* són formes autòctones pujolenques (i no serien importades, doncs, ni pressumptes anivellaments, els casos de *hèja*, *hèges* que hem explicat algunes notes més amunt parlant del terçó més oriental de la Vall d'Aran).

⁷⁴ L'argument d'Allières (1970: 141) és de pes i es pot subscriure perfectament: no podem parlar d'infiltració del tipus *feia* quan tradicionalment aquest tipus no apareix —pel sud— fins a la Noguera i —per l'est— fins més enllà d'Andorra. Resulta francament sorprenent —i gratuït— que Allières (1971b: 266-267) practiqui un any després un canvi d'opinió i es decanti per l'opció del catalanisme (que ara també veu en el tipus *hèva*!). Potser aquest canvi és causat per la incapacitat de trobar un procediment fonètic acceptable que dugui del tipus *hadia* fins al tipus *hèja*.

⁷⁵ Allières (1971b: 158) insinuava un possible lligam entre formes com *hèja*, *hèges* i les de l'imperfet d'*èster*: el tipus esmentat, deia, «ne peut être rapproché que de l'unique IMP rhizotonique partout usité [...] *èr*-, de *être*, dont il partage le vocalisme et l'accentuation».

⁷⁶ Sobre aquests retrocessos accentuals, vid. Coromines (1990: 127) o Rohlfs (1977: 170).

sobretot, desinència que potser cal vincular, més que a algun procés com els esmen-tats, a una equivalència del tipus [bas'ti] / [bas'tie] - ['(h)ej] / *['(h)eje]. Perquè, ben mirat, és *hèir* la forma antiga del verb, conservada encara en la construcció prefixada *des.hèir*.⁷⁷ I perquè, fet i fet, potser no és *hè(i)r* l'únic motor isolat de la presència d'un so hipotètic [j] capaç d'impulsar, en acabat, una fricativa prepalatal. De fet, són més els verbs que disposen d'un diftong decreixent [ej], com *trèir*, *quèir*, *sèir*: en tots ells es podria haver produït un fenomen analògic com el descrit, que faria nàixer una prepalatal que podria —després— escampar-se a d'altres contextos, també analògicament, com a marca d'imperfet, competint —allí on ja és present— amb la bilabial intervocàlica.⁷⁸

Potser, en definitiva, no cal buscar importacions catalanes a la base de la prepalatal desinencial d'imperfet. I tal volta, vaja, el cas de l'imperfet de *hèr* no cal que sigui tractat com un cas únic i irrepètib, com fan Allières, Winkelmann i —en menor grau— Coromines.⁷⁹ Avui, els verbs amb diftong decreixent [ej] presenten una seqüència -èv- (a Pujòlo), però igualment una altra amb prepalatal, gràficament -èj- o -èg-. Així, prenent com a exemple la tercera persona del singular, podem tindre formes *trève*, *quève* (com *hève*) o *trège*, *quège* (com *hège*). L'extensió geogràfica de les darreres potser deu començar, per l'est, a la mateixa alçada o més enllà que el tipus *hège*⁸⁰ i no està lligada a Pujòlo, on es pot localitzar la seqüència -ej- o -eg-, amb [e], en altres imperfets d'altres verbs de la tercera conjugació. Cap però, d'aquelles formes amb prepalatal, deu agafar —Garona avall— l'àrea ocupada per les formes amb -èj- o -èg- pertanyents al verb *hèr*, ja que les formes amb fricativa prepalatal corresponents als verbs de les característiques citades deixen pas a d'altres on ja hi ha presència d'infix amb velar -[iɣ]- (fins i tot en el cas de *des.hèir*: *des.heiguie*) a mesura que tirem riu avall,⁸¹ bo i sent —les formes amb prepalatal— potser més pròpies d'una àrea de la Vall d'Aran que tindria Arties com a fita oriental i que arribaria al centre de la comarca per l'oest.⁸² No hi ha, doncs, una sola isoglossa que separi, per

⁷⁷ En el luixonès veí, en canvi, *hèir* ja no és present en la forma prefixada: allí *des.hèr*. Vid. Sarrieu (1904: 115). Seguit de pronom, pot ser *des.hèr* en canejanès segons Coromines (1990: 167): però, almenys en aquest context, també hi ha *des.hèr* a Bausen.

⁷⁸ Si no és, clar, que optem per acceptar alguna mena de formació general «a la lleidatana» amb antiga desinència *-eie amb una espècie d'antihàtica en el cas dels verbs de la tercera conjugació com a embrió de la prepalatal...

⁷⁹ De fet, Coromines (1976: 8), com hem vist, no considerava el tipus *hège* com l'únic catalanisme i atorgava aquesta condició a l'imperfet d'algun altre verb.

⁸⁰ *Sèja*, *sèges*, *sège*, per exemple, són formes pujolenques per Coromines (1990: 180).

⁸¹ Formes com *treiguia*, *seiguia*, corresponents a la primera persona del singular, són ja anotades en tant que araneses generals per Coromines (1990: 180 i 182).

⁸² Les formes amb fricativa poden traspasar la fita oriental de l'àrea que hem delimitat. L'occidental, però, ja no sembla tant permeable (si exceptuem, clar, *hèr*). Potser alguns dels imperfets amb més extensió, vers el centre de la Vall d'Aran, Garona avall, per darrere de *hèr*, són els corresponents als verbs certament excepcionals *tier* i *vier*. *Tier* i *vier*, amb aproximant bilabial o fricatiu a Pujòlo, entren clarament a Castièro, davallant fins a Vielha amb prepalatal fricatiu. I des d'aquí, ja apareixen com a *tenguia*, *tenguies*, *tenguie* o *venguia*, *venguies*, *venguie*, úniques formes d'Ademà (1966: 36) i formes que Coromines (1990: 147) considerava erròniament de tota la Vall tret de Pujòlo.

a tots els verbs, presència i absència de fricativa prepalatal a l'imperfet d'indicatiu, sinó diverses. L'imperfet de *hèr*, en aquest panorama, deu ser el que actua com a avantguarda, pel Baish Aran, de la presència de prepalatal, ja que *hèja*, *hèges*, *hège* apareix ara fins a Bossòst i Les.⁸³ Però, fet i fet, aquest paradigma deu ser simplement això: una avantguarda en el nivell territorial. Malgrat el qualificatiu de fenomenal que alguns li han volgut donar.

RECAPITULACIÓ

De l'estudi de l'imperfet de la segona i la tercera conjugació en les dues zones que aquí ens han ocupat, cal traure'n diverses consideracions d'importància. La primera, potser ja òbvia després de les pàgines precedents, és que —més enllà de les comarques dialectalment pallareses i ribagorçanes— les desinències amb bilabial intervocàlica continuen sent presents en territoris més orientals i meridionals del domini català. Això, ben mirat, potser no hauria de ser cap secret, perquè és veritat que, de testimonis d'aquella continuïtat, ja n'hi ha en diversos treballs recents i llunyans en el nivell cronològic. Però el cert és que, per no ser cap secret, la qüestió ha romàs ben oblidada en el cas de la comarca de la Noguera (no tant en el cas d'Andorra o l'Alt Urgell): potser perquè hom tendeix a veure-hi una modalitat «lleidatana», de manera reduccionista, en tot el seu territori⁸⁴ i a fer-hi extensives les característiques típiques del parlar de la plana, per oposició a les del ribagorçanopallarès (entre les quals caldria comptar la manca de bilabial intervocàlica en els imperfets, fins i tot en el de la primera conjugació).⁸⁵

Sí que és cert que, en els nostres dies, a la comarca de la Noguera, la recessió d'aquelles formes està en bona part consolidada. Però també n'és que apareix encara algun focus de resistència —malgrat que sigui ben dèbil i caduc— com el de la Vall d'Àger. No podem dir, doncs, lleugerament, que les característiques lleidatanes arriben fins allí on arriba el límit comarcal. I cal replantejar-se si, de fet, quan es cataloga implícitament la Vall d'Àger —en tant que formant de la comarca de la Noguera— com a zona dialectalment lleidatana (i, per tant, sense labial intervocà-

⁸³ Pel costat de Naut Aran, l'avantguarda la formarien sobretot verbs de la tercera conjugació que ja no entren en el grup de *hèr*, i que contenen [e] previ a la prepalatal: i no ha de resultar sorprenent en la mesura que ja són d'aquest tipus els primers exemples d'aquesta secció, i referents a Pujòlo.

⁸⁴ «En tot cas *lleidatà* serà aplicable als parlars del Segrià i, per extensió, potser també a les comarques veïnes (La Noguera, Les Garrigues, l'Urgell)»: Veny (1982: 121).

⁸⁵ El lleidatà, o subdialecte català del pla de Lleida, presenta un estat de coses absolutament oposat al ribagorçanopallarès amb relació a la bilabial de l'imperfet: absència absoluta en totes les conjugacions, fins en la primera (encara que, això, quedi condicionat pel factor anivellador, que restitueix la bilabial en el darrer cas). Sobre aquest fet, la bibliografia és molta i diversa (i ara no hi entrarem més a fons, perquè el cert és que a Àger les solucions són variades; i que el comportament «lleidatà» no és exclusivament «lleidatà», precisament). Vid., entre d'altres, Alcover (1918-1919: 234-239), Barnils (1916: 31), Galan i Moret (1995: 58), Gili Gaya (1932: 241), Martí (1970: 52, 58 i 76), Massip (1989: 63), Moll (1929: 10), Montanyà (1910: 208), Pérez Saldanya (1998: 186-187), Quintana (1986: 174; 1987: 41) o Veny (1982: 133-134).

lica als imperfets de les tres conjugacions), no partim ja d'un error de fonament. D'entrada, aquella classificació tendeix a prendre les fronteres comarcals com a punt de sortida. Per continuar, aquella classificació es fonamenta en el desconeixement: es parla, doncs, de la Vall d'Àger —o se n'evita de parlar, i se l'aboca implícitament cap als parlars de la plana— sense tindre realment dades directes de la seua varietat lingüística.⁸⁶

Deixant el domini català per l'occità, i endinsant-nos en el cas estricte de l'occità de la Vall d'Aran, veiem ara com la labial intervocàlica, més enllà de dirigir-se cap a l'est i el sud dins del domini català des de terres pallareses i ribagorçanes, entra també en l'àrea gascona. Si algun cop s'ha dit que la morfologia verbal del gascó oriental «s'éloigne de celle du gascon et se rapproche de celle du languedocien»,⁸⁷ cal posar l'afirmació en dubte en el cas —si més no— de les desinències d'imperfet de bona part de l'aranès. Mentre una zona ben notable de l'Aran sí que s'apropa a les terminacions de tipus llenguadocià i comengès sense labial intervocàlica a l'imperfet de la segona i la tercera conjugacions,⁸⁸ la zona del Naut Aran sembla que s'atansi a allò que és prou majoritari en gascó: la presència de la intervocàlica. En realitat, però, el cert és que s'arreglera —tot i les coincidències amb el gascó de l'Estat francès— amb els parlars pirinencs veïns de l'altre costat de l'eix de la serralada. Amb una distribució dels sons vocàlics previs a la bilabial comú amb el tipus ribagorçà, l'aranès on compareix la intervocàlica no té cap contacte amb les zones gascones que també disposen d'aquell so desinencial. El cas és, doncs, que la labial no s'atura a la frontera lingüística occitanocatalana, sinó uns quants quilòmetres més enllà: la isoglossa es desmarca, en definitiva, del feix que podem situar al port de la Bonaigua o bé al pas de Montgarri.⁸⁹

En l'aranès, però, no només és la bilabial que pot fer acte de presència en les desinències d'imperfet de la segona i la tercera conjugacions. També hi podem trobar una fricativa prepalatal: i això ja és, de fet, una originalitat absoluta amb relació a la resta del gascó, però també en relació a la resta de parlars pirinencs. Per Coromines, com hem vist, això és un resultat d'un catalanisme més o menys antic en alguna forma verbal que, més tard, hauria aconseguit d'escampar-se a d'altres

⁸⁶ S'haurà vist, ja, que fins ara només podem trobar —si deixem de banda el breu recull folklorista de Porcioles— informacions d'Àger a l'*Atlas lingüístic de Catalunya* de Griera i l'*Atlas lingüístic del domini català*, amb alguns resultats a l'obra de Martí (1970). Les dades d'Àger, doncs, fins ara, han estat ben limitades en el nivell quantitatiu.

⁸⁷ Poujade (2000: 65). Ve a ser el mateix, invertit, que el que es diu a Poujade (1993: 6): «La morfologia verbal del gascon (a l'excepcion del gascon oriental —Coserans, Comenges, Val d'Aran, val de Garona—) diferís fòrça de l'occitan comun».

⁸⁸ I diem «s'apropa» en la mesura que aquelles terminacions presenten un desplaçament accentual a l'altre costat de la frontera que ja hem comentat més amunt i que no es produeix en aranès.

⁸⁹ Res, doncs, de contagi —com hem vist que deia Coromines— ni de contaminació catalana: simplement característiques compartides amb l'altre costat del Pirineu. Cal refusar, d'una vegada per totes, la tendència a veure com a «catalanades» les característiques de l'alt aranès. I cal refusar, doncs, no només afirmacions com les de Coromines, sinó les que poden trobar-se en d'altres treballs de contingut lingüístic com les d'Ademà (1966: 18).

verbs. Però el cert és que segurament aquella fricativa no té res a veure amb el català, i que pot ser perfectament autòctona i no pas importada.

Aquesta fricativa, conjuntament amb la bilabial, fa que gairebé totes les localitats araneses presentin en els imperfets descrits un so consonàntic intervocàlic desinencial en un cas o altre. Totes tret de dues poblacions dels Quate Lòcs: Bausen i Canejan. Aquestes localitats, «que en tantíssims punts se separen de la resta de l'aranès»,⁹⁰ doncs, són les úniques que no en tenen cap exemple. I des del punt de vista estricte, per tant, de les desinències de l'imperfet d'indicatiu, aquelles localitats són més properes al gascó del departament de Nauta Garona que no pas a la resta de l'occità de territori administrativament espanyol. De fet, a partir de l'estudi de l'imperfet d'indicatiu de la segona i tercera conjugacions, l'aranès es comporta de manera diferenciada segons l'alçada de la conca del riu Garona que ocupi cada parlar: i aquest comportament variat ens permet de dibuixar unes àrees dialectals, en el cas concret que ens ocupa, més o menys clares. En un extrem del Baix Aran, manca qualsevol rastre de labial intervocàlica, i també de fricativa prepalatal. Posteriorment, a partir de Les i Bossòst, la labial no fa acte de presència, però ja sí la prepalatal, encara que sigui de manera ben limitada —per començar— amb les formes de *hèr*. Un cop ens acostem al centre de la Vall d'Aran, la fricativa augmenta de manera considerable la seua presència, havent-hi ja al terçó de Castièro altres casos d'imperfet amb prepalatal,⁹¹ que són encara més nombrosos al terçó d'Arties e Garòs, on ja podem trobar la bilabial intervocàlica que es fa especialment present a Pujòlo, el terçó que ja limita amb el Pallars Sobirà. Tenim, aquí, en definitiva, una mostra que l'aranès no forma un cos dialectal homogeni (si més no, en el cas que ens ocupa). Però també tenim, justament, una altra mostra de la manca de coincidència entre límits administratius i isoglosses, sobretot amb l'exemple de Bausen i Canejan. Com el teníem, abans, amb la Vall d'Àger. La història, per tant, es repeteix. En diferents dominis lingüístics.

BIBLIOGRAFIA

- Ademà, Casimiro (1966), *Estudio sobre el dialecto aranés*, Barcelona, Occitania.
- Alcover, Antoni Maria (1918-1919), «Dietari de l'eixida p'el Reyne de València i Catalunya Occidental», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, x, pp. 165-251.
- Alegre, Montserrat (1991), *Dialectologia catalana*, Barcelona, Teide.
- Alibèrt, Loís (1976), *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians*, Montpelhièr, Centre d'Estudis Occitans. [2^a ed.].
- Allières, Jacques (1970), «Trois traits morphologiques du gascon aranais», *Via Domitia*, xv, pp. 137-145.
- (1971a), *Atlas linguistique de la Gascogne. Volume v. Le verbe. Fasc. 1: cartes*, París, CNRS.

⁹⁰ Coromines (1990: 138).

⁹¹ Vid. la nota 82.

- Allières, Jacques (1971b), *Atlas linguistique de la Gascogne. Volume v. Le verbe. Fasc. 2: commentaire*, París, CNRS.
- Alvar, Manuel (1953), *El dialecto aragonés*, Madrid, Gredos.
- i Bernard Pottier (1983), *Morfología histórica del español*, Madrid, Gredos.
- Alvar, Manuel (dir.) (1996), *Manual de dialectología hispánica. El español de España*, Barcelona, Ariel.
- Arqués i Arrufat, Ramon (1910), «Variants de la llengua catalana parlada a les Borges d'Urgell y pobles veïns de la Plana», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, vi, pp. 33-40, 49-56, 69-75, 85-94. [Reproduït a *Butlletí de Dialectologia Nord-Occidental*, i (1982), pp. 39-72, d'on citem].
- Badia i Margarit, Antoni M. (1951), *Gramática histórica catalana*, Barcelona, Noguer. [Trad. cat. (1984), *Gramàtica històrica catalana*, València, Tres i Quatre, d'on citem].
- Barnils, Pere (1916), «Del català de Fraga», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, iv, pp. 27-45.
- Bec, Pierre (1959), «Petite nomenclature morphologique du gascon», *Annales de l'Institut d'Études Occitanes*, pp. 5-36.
- (1968), *Les interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Comminges et du Couserans*, París, PUF.
- (1971a), *Manuel pratique de philologie romane*, i, París, Picard.
- (1971b), *Manuel pratique de philologie romane*, ii, París, Picard.
- (1973), *Manuel pratique d'occitan moderne*, París, Picard.
- Birabent, Jean-Pierre, i Jean Salles-Loustau (1989), *Memmento grammatical du gascon*, Pau, Escòla Gaston Febus / Nosauts de Bigòrra.
- Blasco Ferrer, Eduard (1982), *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'algherese*, Tübingen, Gunter Narr.
- Bourciez, Édouard (1967), *Éléments de linguistique romane*, París, Klincksieck. [5^a ed.].
- Bouzet, Jean (1975), *Manuel de grammaire béarnaise*, Vilhèra, Escòla Gaston Febus. [2^a ed.].
- Carpi y Zaidín, Joaquín de, i J. de Carpi y Cases (1981), *El dialecto de Tamarite de Litera*, Tamarit de Llitera, Ajuntament.
- Caudéran, l'Abbé (1861), *Dialecte bordelais. Essai grammatical*, París, Auguste Aubry. [Reimpr. (s. d.), *Petite grammaire du parler gascon bordelais*, Pau, Princi Néguer, d'on citem].
- Chambers, J. K., i Peter Trudgill (1980), *Dialectology*, Cambridge, Cambridge UP.
- Coll, Pep (1991), *El parlar del Pallars*, Barcelona, Empúries.
- Comission de Còdi Lingüistic (1999), *Normes ortografiques der aranés*, Vielha, Conselh Generau d'Aran.
- Comission entar Estudi dera Normatiua Ortogràfica Aranesa (1982), *Nòrmes ortogràfiques der aranés. Tèxt provisional [sic]*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Coromines, Joan (1972), *Tópica hespérica*, Madrid, Gredos.
- (1976), «Introducció a l'estudi de l'aranès», *Entre dos llenguatges*, ii, Barcelona, Curial, pp. 5-28.
- (1990), *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*, Barcelona, Curial.
- Cubells Bartolomé, Olga (2001), *El parlar de la Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre)*, La Palma d'Ebre, Associació Cultural l'Espona.
- D. A. (1982), *El aragonés: identidad y problemática de una lengua*, Zaragoza, Librería General.
- Darrigrand, Robert (1974), *Initiation au gascon*, Pau, Per Noste.
- Deledar, Jòrdi (1995), *Grammaire des parlersouserannais*, Pàmias, Institut d'Estudis Occitans (Arièja).
- i Patrici Poujade (1992), *L'occitan parlat en Ariège*, Pàmias, Cercle Occitan Prosper Estieu.
- Galan, Josep, i Hèctor Moret (1995), *Estudi descriptiu de la llengua de Fraga*, Calaceit, Institut d'Estudis del Baix Cinca – IEA / Ajuntament de Fraga.

- Gili Gaya, Samuel (1932), «Estudi fonètic del parlar de Lleida», *Miscelánea filológica dedicada a Antonio M. Alcover*, pp. 241-251.
- Giralt Latorre, Javier (1998), *Aspectos gramaticales de las hablas de la Litera (Huesca)*, Saragossa, IFC.
- Grénier, Paul-Louis (1950), *Abrégé de grammaire limousine*, Gueret, Lecante.
- Griera, Antoni (1923-1964), *Atlas lingüístic de Catalunya*, I-VIII, Barcelona.
- (1973), *Atlas lingüístic de la Vall d'Aran*, Barcelona, Instituto Internacional de Cultura Románica.
- Grosclaude, Michel (1977), *Lo Gascon Lèu e Plan*, París, Omnivox.
- i Gilabèrt Nariò (1998), *Répertoire des conjugaisons occitanes de Gascogne*, Ortès, Per Noste / La Civada.
- Haensch, Günther (1980), «Els parlars catalans d'Areny i de la Ribera de Cornudella», *Estudis Universitaris Catalans*, xxiv, pp. 219-229.
- Lafont, Robert (1981), *Le verbe occitan*, Nimes, MARPOC.
- Laurent, Jean-Pierre (2000), *Le dialecte de la Vallée de Massat*, Tolosa, Messages.
- Luchaire, Achille (1879), *Études sur les idiomes pyrénéens de la région française*, París. [Reimpr. (1973), Ginebra, Slatkine, d'on citem].
- Martí i Castell, Joan (1970), *Contribució a l'estudi del dialecte occidental*, Tarragona, Diputació.
- (coord.) (1985), *Coneguem els nostres parlars*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Martin, Guy, i Bernard Moulin (1998), *Grammaire provençale*, Ais de Provença, Comitè Sestian d'Estudis Occitans / CREO Provença.
- Massip, M. Àngels (1989), *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*, Tarragona, Diputació.
- Menéndez Pidal, Ramón (1987), *Manual de gramática histórica del español*, Madrid, Espasa-Calpe. [19ª ed.].
- Meyer-Lübke, W. (1890-1906), *Grammatik der romanischen Sprachen*, II, Leipzig, Reisland. [Trad. fr. (1890-1906), *Grammaire des langues romanes*, II, París, Welter; reimpr. (1974), Ginebra / Marselha, Slatkine / Laffitte, d'on citem].
- Moll, Francesc de Borja (1929), «La flexió verbal en els dialectes catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, II, pp. 73-184.
- (1930), «La flexió verbal en els dialectes catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, III, pp. 73-168.
- (1931), «La flexió verbal en els dialectes catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, IV, pp. 9-104.
- (1932), «La flexió verbal en els dialectes catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, V, pp. 9-72.
- (1952), *Gramàtica històrica catalana*, Madrid, Gredos. [Trad. cat. (1991), *Gramàtica històrica catalana*, València, Universitat, d'on citem].
- Montanyà, Francesc Xavier (1910), *Topografia mèdica de Pons i sa comarca*, Lleida, Sol y Benet.
- Moreno, Francisco (1996), «Castilla la Nueva», M. Alvar (dir.) (1996), pp. 213-232.
- Nagore, Francho (1982), *Gramàtica de la lengua aragonesa*, Zaragoza, Librería General. [4ª ed.]
- (1986), *El aragonés de Panticosa*, Uesca, IEA.
- Perea, Maria Pilar (1999), *Complements a «La flexió verbal en els dialectes catalans». Dotze quaderns de camp d'Antoni M. Alcover*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pérez Saldanya, Manuel (1998), *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València, Universitat.
- Plaza, Carme (1996), *El parlar de la Conca de Barberà*, Tarragona, Diputació.
- Porcioles, Joan (1899), *Notes folkloriques de la Vall d'Àger*, Barcelona, Llibreria Alvar Verdaguer.
- Porredon, Romi (1992), *De Llevant fins a Ponent. Els parlars catalans*, Barcelona, La Magrana.
- Poujade, Patrici (1993), *Los vèrbs conjugats. Memento verbal de l'occitan*, Pàmias, Institut d'Estudis Occitans (Arièja).

- Poujade, Patrice (2000), *Identité et solidarités dans les Pyrénées*, Aspèth, PyrèGraph.
- Quintana, Artur (1986), «El parlar de la Codonyera. Resultats d'unes enquestes», *Estudis Romànics*, 17, pp. 1-253.
- (1987), «Els parlars del Baix Matarranya», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, xiv, pp. 155-187.
- Rohlf, Gerhard (1949-1953), *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, II, Berna, Francke. [Trad. it. (1966-1969), *Grammatica storica dellalingua italiana e dei suoi dialetti*, II, Torino, Einaudi, d'on citem].
- (1977), *Le gascon. Études de philologie pyrénéenne*, Tübingen / Pau, Max Niemeyer / Marrimpouey Jeune. [3^a ed.].
- Ronjat, Jules (1930-1941), *Grammaire istorique [sic] des parlers provençaux modernes*, III, Montpelhièr, Société des Langues Romanes. [Reimpr. (1980), Ginebra / Marselha, Slatkine-Laffitte, d'on citem].
- Sarrieu, Bernard (1902), «Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée», *Revue des Langues Romanes*, XLV, pp. 385-446.
- (1903), «Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée», *Revue des Langues Romanes*, XLVI, pp. 317-398.
- (1904), «Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée», *Revue des Langues Romanes*, XLVII, pp. 97-153 i 481-534.
- (1906), «Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée», *Revue des Langues Romanes*, II, pp. 5-48 i 465-498.
- Sauzet, Patrick, i Josiane Ubaud (1995), *Le verbe occitan. Lo vèrb occitan*, Ais de Provença, Édisud.
- Sistac i Vicén, Ramon (1993), *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- (1998), *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*, Esterri d'Àneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu.
- Solans, Esperança (1990), «Introducció a la morfosintaxi de la parla nord-occidental (Lleida)», *Ilerda. Humanitats*, XLVIII, pp. 209-215.
- Tort i Donada, Joan (1992), «Notes sobre la Terreta i l'antic terme de Sapeira», *Collegats*, 5, pp. 445-468.
- Toscano, Renat (1998), *Gramàtica niçarda*, Pau, Princi Néguer.
- Veny, Joan (1982), *Els parlars catalans. Síntesi de dialectologia catalana*, Palma de Mallorca, Raixa. [3^a ed.].
- Winkelmann, Otto (1986), «À propos de quelques variations morphologiques de l'aranais», *Actes du XXVIIe Congrès de Linguistique et Philologie Romanes*, VI, pp. 103-116.
- (1989), *Untersuchungen zur Sprachvariation des Gasconischen in Val d'Aran*, Tübingen, Max Niemeyer.
- Zamora, A. (1967), *Dialectología española*, Madrid, Gredos. [2^a ed.].